

Citation:

J.J.L. Duyvendak, Levensbericht H. Hackmann, in:
Jaarboek, 1935-1936, Amsterdam, pp. 239-248

LEVENSBERICHT

VAN

HEINRICH HACKMANN ¹⁾

(31 Augustus 1864—13 Juli 1935)

Dat Hackmann, die zijn sporen verdiende als oud-testamenticus, hier kan worden herdacht door een Sinoloog, is zeker een hoogst ongewoon feit, en het sprekendst getuigenis van de buitengewone veelzijdigheid van dezen geleerde. De taak van den berichtgever wordt er niet lichter door: een gedeelte van de werkzaamheid die hij heeft te overzien, ligt buiten zijn horizon. Als godsdiensthistoricus echter, die Hackmann geworden is, ligt het grootste deel van zijn scheppenden arbeid zoozeer op Ver-Oostersch terrein, dat hem geen onrecht wordt gedaan, wanneer in deze herdenking daarop het meeste licht wordt geworpen. Toch moet er uitdrukkelijk aan worden herinnerd, dat hij den band met zijn aanvankelijke studierichting nooit doorsneed. Zijn onderwijsopdracht aan de Amsterdamsche Universiteit, omvattende algemeene godsdienstgeschiedenis en de geschiedenis van den israëlitischen godsdienst, vormde voor hem de brug tusschen de studiën van zijn jeugd en zijn rijperen leeftijd.

Heinrich Hackmann was geboren op den 31sten Augustus 1864 in Gast bij Osnabrück als zoon van een leeraar. Hij bezocht het gymnasium te Osnabrück en studeerde van 1883 af Theologie,

¹⁾ In het Nieuw Theologisch Tijdschrift XXIII, blz. 299—315, publiceerde R. F. Merkel een zeer goede en uitvoerige studie over Heinrich Hackmann, „zum 70. Geburtstag”, waaraan ik mij veroorloofde eenige gegevens te ontleenen en waarnaar ik voor grooter volledigheid moge verwijzen. Ook Dr H. A. van Bakel te Amsterdam was zoo vriendelijk mij eenige inlichtingen te geven.

Godsdienstgeschiedenis en Semietische talen in Leipzig en Göttingen onder leiding van E. Windisch, F. Delitzsch, P. de Lagarde en later J. Wellhausen. Tusschen 1886 en 1893 was hij eerst werkzaam als leeraar daarna als „Hospes” in het klooster Boccum, werd toen Inspecteur van het theologische „Stift” in Göttingen en „habilitierte” zich in 1893 in Göttingen met een studie over „Die Zukunfterwartung des Jesaja”.

Hij was nu negenentwintig jaar oud. Onder zijn tijdgenooten gold hij reeds als iets heel bijzonders. Toen kwam de roep tot hem om predikant te worden bij de onafhankelijke Deutsch-evangelische Gemeinde in Sjanghai. Het moet hem aanvankelijk een vreemde lotswisseling hebben geschenen. Doch er zat in hem een zwerver en een romanticus; hij sloot het beginnende, rustige, geleerdenbestaan af en ging scheep naar Sjanghai.

Daar is hij werkzaam geweest van 1894—1901. Een Duitsche kerk en Duitsche school leggen getuigenis af van zijn ambtelijke activiteit, maar daarnaast schijnt hij zeer spoedig belangstelling te hebben opgevat voor leven en denken der Chineezzen. Een Duitsch zendeling en verdienstelijk Sinoloog van de vorige generatie, D. E. Faber, moedigde hem daarin aan en hielp hem bij het overwinnen der eerste moeilijkheden. Van 1899 af beginnen in verschillende periodieken opstellen van zijn hand te verschijnen, die gewijd zijn aan het Chineesche Boeddhisme. Het getuigt van zijn werkkraft en frischheid van geest, dat hij, door de omstandigheden in een nieuwe wereld geplaatst, zijn studiezijn zoo geheel in een nieuwe richting wist om te buigen. In een plaats als Sjanghai sprak dit volstrekt niet vanzelf, daar immers het leven der buitenlanders zoo geheel buiten dat der Chineezzen omgaat.

Zoozeer werd hij door deze studies geboeid, dat hij zijn verblijf in het Verre Oosten besloot met een lange studiereis, van 1901—1903, door Japan, Korea, Zuid- en Midden-China, tot aan de grenzen van Tibet en vandaar zuidwaarts door nog nooit door een Europeaan bereisde streken naar Birma. Hij verhaalt daarvan in „Von Omi bis Bhamo, Wanderungen an der Grenzen von China, Tibet und Birma” (Halle 1905). Ook in Ceylon hield hij zich eenigen

tijd op. Het doel van deze reis was bepaaldelijk de studie van den tegenwoordigen toestand van het Boeddhisme.

Na zijn terugkeer in Europa was Hackmann van 1904—1913 predikant bij de Duitsche gemeente te Londen. Die werkzaamheid werd onderbroken door een nieuwe reis naar het Verre Oosten, waarbij hij, ditmaal in gezelschap van zijn vrouw, dwars door Mongolië reizende, Noord- en Midden-China, Japan, Indo-China, en Noord-India bezocht (1910—1912). Zijn ervaringen legde hij neer in een tweede reisboek: „Welt des Ostens”, (Berlin 1912), in het Engelsch vertaald als: „A German scholar in the East” (London 1914). Niet lang na zijn terugkeer in 1913 volgde de benoeming tot hoogleeraar aan de Amsterdamsche Universiteit. Een en twintig jaar lang, tot 1934 toe, mocht hij als zoodanig arbeiden.

Hackmann, als godsdiensthistoricus, is geworden die hij was, omdat hij vreemde godsdiensten niet alleen kende uit de teksten, maar ook uit het leven zelf. Achter den geleerde staat de reiziger, de èchte reiziger. Op zijn eerste lange reis gaat hij geheel alleen. Hij verdraagt de groote ongemakken, die zulk reizen in China's binnenland met zich brengt, met rustige blijmoedigheid; zijn geduld, zijn kalme moed helpen hem door tal van gevaarlijke en moeilijke situaties heen. Tot troost en gezelschap heeft hij zijn geliefde dichters bij zich: Homerus, Goethe, Schiller, Rückert, Eichendorf. Wanneer het hem te machtig wordt, en hij wordt aangegrepen door de grootheid der natuur, die hem dringt tot uiting, dan neemt hij zijn viool op en speelt, in een Chineesche herberg, ver aan de Tibetaansche grens, tot hij moet ophouden om den volksoploop dien hij hierdoor veroorzaakt! ¹⁾ Stille en eenzaamheid heeft hij leeren kennen en verstaan op die reizen. „Es gehört” zegt hij later ergens, „zu dem Glück meines Lebens, dasz ich mehrfach erfahren habe, wie wahre, tiefe Stille tut. Die Erinnerungen daran besuchen mich und trösten mich im Lärm. Ich erlebte einmal eine tiefe Stille in einer Neujahrsnacht. Es war irgendwo im unbekanntem Innern Chinas, auf einem Flusse. Ich

¹⁾ Von Omi bis Bhamo, blz. 72.

fuhr in einem kleinen Boote, allein mit einem Manne, der mein Boot lenkte. Das Land schlof ringsum. Der Himmel war dunkel. Die Wellen trugen das Boot vorwärts, so dasz kein Ruderschlag nötig war. Kein Laut als hie und da ein leichtes Plätschern oder Knarren der Planken. So fuhr ich still durch die Stunde, die das alte Jahr ins neue hineinführt. Ich hoffe nie zu vergessen, wie diese Stille zu mir redete, was sie mir sagte." 1)

Het is dit begrip voor de stilte, dat het hem mogelijk maakte weken en maanden lang te vertoeven in eenzame Boeddhistische of Tauistische kloosters; dit is het, wat, als ik het zoo mag uitdrukken, al zijn werk de innerlijkheid geeft, die het bezit. Hij neemt den godsdienst, dien hij bestudeert, niet alleen waar in zijn uiterlijke vormen of in zijn teksten; hij beleeft dien ook. Er is een woord, dat vaak door hem wordt gebruikt, het woord „sinnen". Wanneer hij een, soms zeer wonderlijke, godsdienstuiting heeft waargenomen, dan „sinnt" hij „nach" over wat toch wel de diepere beteekenis daarvan mag zijn voor hem, die dezen godsdienst belijdt. Hij wint hierdoor ook het vertrouwen van de fijnere en diepere geesten, die hij hier en daar in de tempels aantreft en zij vergunnen hem een intiemer blik in hun godsdienstige persoonlijkheid, dan gewoonlijk aan vreemden gegeven wordt. Zijn soliede kennis en zijn sterke zin voor de realiteit, ontwikkeld door veel en goed waarnemen, behoeden hem voor idealiseering; tegelijk echter stelt dit orgaan voor diepere waarneming hem in staat, te onderscheiden tusschen den uiterlijken vorm en het leven dat daarachter ligt. Als hij zich later in verschillende opstellen theoretisch rekenschap geeft van wat het object en de grenzen zijn van de vergelijkende godsdienstwetenschap, wijst hij nadrukkelijk erop, dat de voorstellingen, begrippen en dogmas van een godsdienst volstrekt niet de werkelijke en adaequate inhoud daarvan uitmaken, waarvoor het onderzoekend verstand ze gemakkelijk houdt. „Der wirklich fromme Mensch", zegt hij, „lebt nicht *in* den Dogmen seiner Kirchenlehre, sondern er lebt *durch sie hindurch*. Nach ihrem Maasstabe und ihrer Anre-

1) Am Strand der Zeit III, blz. 56.

gung geeft er zich der Gemeinschaft mit dem Uebersinnlichen hin; diese Hingabe selbst aber ist wesentlich mehr als was in den Lehren zum Ausdruck kommen kann. Sie erst besitzt das rechte volle Lebensmoment". 1) Daarmede is dan echter tegelijk aan de vergelijkende godsdienstwetenschap een grens gesteld. Zij kan slechts *vormen* vergelijken; waarde-oordeelen over het wezen kan en mag zij niet uitspreken. „Den Wert einer Religion aber kennt man nur, wenn man sie sich voll und innig als Gläubiger angeeignet und sie im vollen Bereiche seines Lebens erfahren hat. Denn nur da zeigt sich der Wert der Religion, nicht in dem, was man von aussen her wahrnimmt. Den wahren Wert einer Religion erfährt ein Mensch (im günstigen Falle) nur an einer Stelle, nämlich in seiner eigenen Religion. Grade damit aber ist er, wenn man so will, doppelt unfähig geworden, den Wert einer anderen Religion richtig ab zu wägen, denn er kann in sie nicht lebendig eingehen, um so weniger, je stärker sie von der seinigen abweicht." 2)

„Wo sie die Tür sehn, zeigt sich dir nur Wand,
Was dir ein Stein, ist ihnen Diamant." 3)

Uit dit laatste spreekt de bescheidenheid van den diepvoelenden mensch tegenover anderer gemoedsleven. Zeker was er in Hackmann's godsdienstige persoonlijkheid genoeg, dat aansloot bij den geest van de beide voornaamste godsdiensten die hij bestudeerde: Boeddhisme en Tauisme. Vooral in zijn reisboeken blijkt keer op keer, hoe diep hij zich daarin wist in te leven.

Wie zoo godsdienst ziet in onmiddellijk verband met den levenden mensch, staat afwijzend tegenover elke abstracte definitie van het wezen van een godsdienst. Hem interesseert het godsdienstige type meer dan de godsdienstige formule. Zijn studie van het Boeddhisme was wel bijzonder geschikt om Hackmann de overtuiging te geven van de veelsoortige phaenomenologie van wat in naam dezelfde godsdienst is. De invloed van een godsdienst op

1) N. Th. T. IX, blz. 127.

2) *ibid.* blz. 133—134.

3) *ibid.* XVIII, blz. 195.

de natuurlijke ontwikkeling van een volk, zegt hij, is het beste te vergelijken met de wijze, waarop een lens de lichtstralen verzamelt en daarna weer verstrooid terugwerpt. Allerlei neigingen van den natuurlijke aanleg kunnen door een godsdienst worden aangetrokken en verwerkt, om dan, getransformeerd, weer in het leven te worden uitgestraald. „So übernimmt die Religion eine eigene Formung und Regulierung des angeborenen Besitzes als Aufgabe, aber nicht eben das Schaffen von Fähigkeiten und das Hervorbringen des Konstitutiven in einem Volkscharakter”. 1) Op welke wijze het Boeddhisme onder volken van zeer verschillende aard gewerkt heeft, en hoe het zelf vervormd is, heeft hij beschreven in zijn voortreffelijk boek „Buddhism as a Religion”. 2)

Een belangrijke aanvulling, voor zoover betreft het Chineesch Boeddhisme, vormde zijn in 1911 verschenen studie over de verschillende scholen daarvan, gewoonlijk ten onrechte secten genoemd. 3) Hackmann heeft daarin voor het eerst meer helderheid gebracht. Een uitwerking van de denkbeelden van één dier scholen, die van het Reine Land, gaf hij bij zijn uitnemende vertaling van het geschrift van een Boeddhistischen leek. Wang Jih-hsiu, in zijn „Laien Buddhismus in China”. 4) Ook dit ontsloot een vrijwel onbekende denkwereld. Het probleem der meditatie en haar techniek, waarvan hij de groote beteekenis voor het Boeddhisme herhaaldelijk heeft geaccentueerd, en die ook in dit geschrift ter sprake komt, boeide Hackmann zeer, in bijzonder ook in verband met de onderzoekingen omtrent hypnose, hallucinatie, etc. Het leidde hem, op geheel ander terrein, tot een verhandeling over de geestelijke abnormaliteiten bij de oud-testamentische profeten. 5)

1) Welt des Ostens, blz. 360.

2) Eerst in het Duitsch in Religionsgeschichtliche Volksbücher, in 3 deelen: „Der Ursprung des Buddhismus und die Geschichte seiner Ausbreitung”; „Der Südliche Buddhismus und der Lamaismus”; „Der Buddhismus in China, Korea und Japan”; 1905—1906. De Engelsche, uitvoeriger editie is van 1910.

3) Mitt. d. Sem. f. Or. Spr. XIV, blz. 232—266.

4) Gotha/Stuttgart 1914.

5) N. Th. T. XXIII, blz. 26—48.

Het sprak bijna vanzelf, dat een man, die zich zoo intensief bezig hield met de levende vormen van het Boeddhisme, ook zijn aandacht zou schenken aan het Tauisme, dat door het Boeddhisme zoo sterk is beïnvloed. Omtrent aard en geschiedenis van het Tauisme zijn wij zeer slecht ingelicht, gedeeltelijk ten gevolge van de omstandigheid, dat tot voor kort de zeer omvangrijke volledige Tauistische canon bijna onvindbaar was. 1) Een langdurig verblijf in het Tauistisch klooster T'ai-tsj'ing-koeng bij Tsingtau stelde Hackmann in staat een nauwkeurige studie van het kloosterleven te maken, en door zijn vriendschap met den abt verwierf hij een exemplaar van de Monniksregels, die slechts geordende monniken konden bezitten. De publicatie daarvan 2) bracht een zeer belangrijke vermeerdering van onze kennis van dezen vorm van Tauisme, die, zooals Hackmann het eerst uitdrukkelijk heeft aange- toond, wel te onderscheiden is van het populaire „magische” Tauisme, waarvan de Meester des Hemels, de zoogenaamde „Tau- istiche Paus” het hoofd is. Aan den laatste heeft Hackmann even- eens een belangrijke studie gewijd. 3) Op het gebied van het volks- geloof bewegen zich ook zijn verhandelingen over Chinesischer Gespensterglaube, Chinesischer Jenseitsglaube, en Orakel in China. 4)

Hackmann's ruime geest gevoelde er behoefte aan, het Boed- dhisme en Tauisme ook als filosofie te bestudeeren en de plaats van deze denkrichtingen in het geheel van het Chineesche denken te bepalen. Zijn studie 5) over de zoogenaamde Soetra in 42 hoofdstukken, het oudste Chineesch-Boeddhistische geschrift dat

1) Ongeveer 15 jaar geleden werd de volledige canon opnieuw uitgegeven door de Commercial Press, naar het exemplaar dat zich bevond in het klooster Po-yuun-kwan bij Peking.

2) Eerste deel in Festschrift Fr. Hirth, Berlin 1920, blz. 142—170; tweede deel in Verh. Kon. Ak. v. Wetenschappen, afd. Letterk. N. R. XXXII, 1.

3) Acta Orientalia, VII, blz. 293—304.

4) „China”, VI, blz. 41—52, 89—107, 241—257.

5) Acta Orientalia V, blz. 197—237.

wij bezitten, bewijst, dat hij ook met text-critische kwesties en moeilijke Boeddhistische teksten uitnemend wist om te gaan. Hij toont aan, dat de oudste vorm waarin het Boeddhisme in China is gepredikt, reeds tot de Mahāyāna-richting behoorde. In zijn „Chinesische Philosophie” (München 1927) had hij verder gelegenheid, de Boeddhistische filosofie, zooals zij zich in China ontwikkelde, te behandelen. Het boek ontleent zijn aparte waarde aan dit gedeelte, dat, om de speciale kennis die het vereischt, gewoonlijk zeer wordt verwaarloosd. Doch er is zeer veel meer in dit boek, dat bijzonder valt te waardeeren. Als echt godsdienst-historicus, doet hij zien hoe de Chineesche filosofie haar wortelen heeft in, wat hij in aansluiting aan Cassirer ¹⁾, het „mythische Denken” noemt, en hoe zij zich daaruit nooit geheel heeft bevrijd. Ook door anderen, in het bijzonder Granet, is de laatste jaren in die richting gewerkt tot groote verdieping van ons inzicht in den aard van het Chineesche denken. In vragen van historische critiek en het persoonlijk aandeel van figuren als Confucius, Lao-tze en enkele anderen aan de hun toegeschreven denkbelden, neemt Hackmann een conservatiever standpunt in dan mij geheel gewetigd schijnt. Het voortgezette historisch-critische werk, na het verschijnen van de „Chinesische Philosophie”, zal hem zelf op enkele punten misschien ook van opvatting hebben doen veranderen. Men aarzelt echter om zulk een bedenking te doen hooren, omdat het boek als geheel zulk een mooi, diep en kundig werk is. Het behoeft wel nauwelijks te worden gezegd, dat zijn bespreking der verschillende filosofische richtingen, ook waar hij gebruik maakt van werk door anderen verricht, steeds weer teruggrijpt op de Chineesche teksten zelf.

Aan een fijnzinnig man als Hackmann is ook de Chineesche literatuur en kunst niet spoorloos voorbijgegaan. In het bijzonder de dichtkunst en schilderkunst hadden zijn liefde. In een uitvoerig essay ²⁾ behandelt hij het verband hiervan met het Chineesche

¹⁾ E. Cassirer, Das mythische Denken, Berlin 1925.

²⁾ Der Zusammenhang zwischen Schrift und Kultur in China, München 1928.

schrift; hij zet uiteen, hoe de geheele Chineesche cultuur het merkteeken draagt van het karakterschrift, met al de schoonheid, maar ook al de beperking die een, in oorsprong ideographisch, schrift eigen is. In beide, dicht- en schilderkunst, vond hij zeker veel dat hem verwant was: de liefde voor de natuur, de éénwording daarmede in stille overgave, welke hem in zijn Tauistisch klooster deden schrijven over de behoefte van de menschelijke ziel, „die aus dem Lärm des Tages sich in die Stille der Natur zurückziehen und im ruhigen Sinnen einfachsten Lebens aufatmen möchte von dem Allzuviel und Allzulaut da drauszen”. 1)

Moet het nog worden betoogd, dat deze man van nature een stilist was? Zijn woorden, waar zij glijden naar den binnenkant der dingen, wekken een stemming van grooten vrede, als van een tempelbel, hoog in de bergen, in één dier Boeddhistische kloosters, die hij zoo goed kende. Uit zijn ambtstijd in Londen publiceerde hij drie bundels preeken, benevens, anonym, een vrije Duitsche vertaling van een Engelsch stichtelijk boekje „Psalms of the West”. 2) Daaraan is de titel ontleend van de genoemde preekenbundels: „Am Strand der Zeit”. 3)

„O ew'ge Sterne, ihr, des Himmels nimmer müde Augen!
ich schaut'euch an, und licht ward's über mir;
Ich armer Wandersmann am Strand der Zeit, ein Kind
des Augenblicks, ich sah, und mir ward's licht.” 4)

Na zijn afscheid van de Amsterdamsche Universiteit, wegens het bereiken van de leeftijdsgrens, is Hackmann naar Duitschland vertrokken. Ofschoon zijn gezondheid reeds jaren veel te wenschen overliet, en in het bijzonder zijn oogen steeds slechter werden, had hij nog veel werkplannen. Zij mochten niet worden verwezenlijkt.

1) Welt des Ostens, blz. 143.

2) Psalmen des Westens, aus dem Englischen frei übertragen, Berlin 1907.

3) Berlin, 1909/1911/1915.

4) Psalmen des Westens No. 53.

Op 16 April overleed Mevrouw Hackmann, zijn trouwe gezellin op menigen moeilijken tocht. Hem werd de genade beschoren haar spoedig te mogen volgen. In den zomer, in een huis aan zee vertoevend, werd hij den 13den Juli ll. des nachts overvallen door een hartbenauwdheid, die hem naar buiten dreef. Men vond hem des morgens, — aan het strand, starend over de blauwe golven en met den diepen hemel boven zich. Hij, de peinzende Wandersmann, was aangekomen aan het strand der eeuwigheid.

J. J. L. DUYVENDAK